

sig vara ett förtjänstfullt verktyg i överläggningar.

Mycket är fortfarande öppet för diskussion inom den historiska forskningen kring emotioner. Eustace bok kan ligga till grund för en sådan fortsatt diskussion. Det är dock Eustaces övertygande framställning av emotioners betydelse för sociala och politiska historiska skeenden jag önskar lyfta fram. Hon ger prov på att de senaste årens forskning har stor bäring. Efter att ha läst Eustaces bok står det nämligen fullständigt klart för läsaren att det inte går att förbise emotionella aspekter i historieskrivningen. Det finns dock mycket kvar att göra inom detta område, både ny forskning att skriva och revidering av den tidigare.

Eva Joelsson

Julie Candler Hayes, *Translation, Subjectivity, and Culture in France and England, 1600–1800* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2009). x + 321 s.

Föremål för denna studie är översättningar och deras paratexter, texter kring texten, från 1600- och 1700-talen då *les belles infidèles* – Gilles Ménages kvicka karakteristik av översättningarna i *Huit oraisons de Ciceron* som sedermera kom att användas om periodens alla översättningar – stod i zenit i Frankrike och England. De texter de neoklassicismiska översättarna producerade är högst läsbara. Praxis var att göra litterära översättningar som hade som mål att få författaren att tala franska eller engelska, eller, för den delen, svenska (jämför med Kellgrens förklaring i sin "Öfversättarens Anmärkning" till översättningen av Propertius 2.15 i *Svenska Parnassen* 1784 att översättaren bör "skrifva såsom *Horatius* eller *Propertius* skulle skrifvit, om de lefvat på samma tid, i samma land, som han"). På sin tid blev översättningarna i allmänhet väl mottagna. Den neoklas-

sicismiska praktiken hade haft sin upprinnelse i en revolt mot föregångare; på samma sätt fick den sitt slut när efterföljande generation, romantikerna, vände sig mot deras praxis. Julie Candler Hayes citerar på sista sidan av sin studie av periodens översättningspraxis August Wilhelm von Schlegels kritik av dessa århundrades översättningar. I kritiken tar Schlegel fasta på en av periodens populäraste metaforer för att beskriva översättning, att klä om den främmande författaren i nya kläder som följer rådande mode i det översättande språket: "It is almost as if they expected foreigners to conform their dress and behavior to the local customs; as a result they never really get to know a foreigner." Detta är en kritik som många instämde och instämmer i. Romantikernas dom över periodens adaptiva översättningar har vidareutvecklats av senare tiders översättningshistoriker och teoretiker. Hela tidsspännat från antiken till romantikens inbrott brukar dessutom uppfattas som enhetlig och händelselös vad dess översättningsdiskurs och översättningspraktik anbelangar.

Det recenserade verket är en studie av franska och engelska översättares arbete under två århundraden som är mindre enhetliga än vad de ytligt sett kan tyckas vara. Utövare och kritiker hade olika uppfattningar om, till exempel, översättningsfrihet kontra trohet, förhållandet mellan det förflutna och närvarande tid och det egna språkets förmåga att fullt ut återge det främmande. Hayes syftar till att reda ut de skiljaktiga agendor och projekt som bildar den neoklassicismiska skolan. Hon läser översättarnas egna ord, det vill säga deras dedikationer, förord och andra inledande texter till översättningar och deras avhandlingar om översättning och relaterade ämnen om de gjort sådana; hon undersöker vad dessa texter har att säga om hur översättarna föreställde sig sina projekt och hur de presenterade dem för läsarna. Hayes metod motverkar en allmän tendens att sammansmälta en långsam utveckling över årtionden och århundraden till en ögonblicks-

bild som slätar över de många skiftningar och skiljaktigheter som ofta finns under en skenbart homogen yta. I Hayes läsning framträder också de många kontroverser, trots enighet i andra frågor, vari bland annat översättningarnas paratexter debatterades.

Studiens sju kapitel riktar ljuset på olika temata och trender i Englands och Frankrikes översättningshistoria under de aktuella århundradena. Mellan introduktion och avslutning är de sju kapitlen arrangerade i en grovt kronologisk ordning från d'Ablancourt och andra översättare av klassiker i 1600-talets Frankrike till 1700-talsöversättare från moderna språk. Bibliografi och index avrundar volymen. Det är omöjligt att göra full rättvisa åt de koncisa resonemangen, åt de skarpa och detaljrika analyserna och textnära läsningarna av de ofta högintressanta och roande källtexterna ens i en lång recension. I det följande berörs endast några av de ämnen Hayes diskuterar.

I det första kapitlet, "From the Academy to Port-Royal", utforskas två viktiga centra för översättning i 1600-talets Frankrike: d'Ablancourt, Vaugelas och andra urbana akademiker och de kärvare janseniterna i Port-Royal som räknade bland andra d'Andilly och Sacy till sin skara. Bägge satte sina spår i språket och kulturen. Trots vissa meningsskiljaktigheter, var båda konstellationers medlemmar måna om att realisera, upprätthålla och om möjligt öka det franska språkets skönhet, renhet och klarhet. Deras inledande texter avslöjar en medvetenhet om hur svårt – för att inte säga omöjligt – de ansåg det vara att återskapa de klassiska förlagornas alla aspekter. I dedikationer och förord ursäktar de sig för sina tillkortakommanden. En översättare kunde till och med bli paralyserad i sin sökan efter den korrekta stilen och det rätta uttrycket. Under sitt mer än trettio år långa arbete med att (försöka) översätta Quintus Curtius historia om Alexander av Makedonien drabbades Claude Favre de Vaugelas av en sådan handlingsförlamning. Trots alla år Vaugelas lade ner på sitt

arbete, lyckades han inte producera en färdig manuskriptversion. I sin besatthet att rätta sig efter *l'usage* och att träffa det perfekta ordvalet och den perfekta formuleringen, efterlämnade Vaugelas ett manuskript vars marginaler var fulla av anteckningar, varianter och funderingar. Pierre Du Ryer, som avslutade Vaugelas arbete och skrev ett förord om publikationens tillblivelseprocess, beskriver manuskriptet (s. 33 f.): "There was not a single page in all his books where there were not two or three glosses on each phrase, such scruples and doubts he had as to the expressions; he sought always the clearest, the simplest, and altogether the most concise and French."

Vaugelas manuskript manifesterar påtagligt de val som varje översättare – oavsett text och språk – står inför och hans vacklan mellan alternativen röjer också en medvetenhet, som han delade med sina samtida, om språkets obeständighet och föränderlighet inte endast från århundrade till århundrade eller från årtionde till årtionde utan också från det ena året till det andra. Hayes analys av Du Ryers förord och av förord till andra samtida översättningar belyser hur centrala frågor om språkutveckling, språkbetydelse och språkbruk var vid denna tid och hur de lyfts fram i översättares funderingar kring sitt arbete. Översättningar som sådana kunde stärka medvetenheten om språkutveckling och språks elastiska kvaliteter, då tidigare väl ansedda översättningar måste ersättas med nya, då man insåg att två samtida översättningar av en och samma text blev skiljaktiga, och då översättning användes för att berika franskan. Översättare tuktar sitt språk och låter sina författare uttrycka sig i enlighet med *le goût classique* genom att exempelvis anpassa metaforer och eliminera upprepningar. Reflektionerna kring den egna praktiken i översättningarnas inledande texter avslöjar en självmedvetenhet och insisterar på att även läsarna blir varse avståndet mellan författare och översättare och mellan då och nu. Att få den grekiske eller romerske författaren att tala

franska, är en återkommande bild som översättare använder när de skall beskriva sitt arbete. De friheter en översättare kan ta sig försvaras med hänvisning till ett slags metempsychosis, exempelvis av d'Ablancourt i dedikationen till sin Thykydides-översättning (s. 58):

"For this is less the portrait of Thucydides than it is Thucydides himself, who has passed into another body through a sort of metempsychosis, and thus from Greek has become French, without being able to complain of a lack of resemblance when he appears less defective, any more than a patient would complain of a doctor who by the strength of his remedies had given him health and vigour."

I följande kapitel, "Transmigration, Transmutation, and Exile", vänder Hayes uppmärksamheten från Frankrike till England, närmare bestämt till en skara engelska översättare som tog öppet avstånd från sina engelska föregångares praxis. I detta tar de efter de franska översättarna; även de distanserade sig från sina föregångare. John Denham, Thomas Stanley, Edmund Waller, Abraham Cowley och Wentworth Dillon, earl av Roscommon hör till detta kotteri av rojalistiska översättare som alla vid någon tidpunkt hade levtt i exil på kontinenten. De producerade betydande versöversättningar, ofta med föregående avhandlingar om översättning. Många av de översättare som undersöks i detta kapitel förenas av vänskapsband och politiska övertygelser, vilket i allmänhet kommer till synes i översättningarnas inledande texter. Vänskapsbanden mellan poeter, kritiker och översättare kunde ses som en förebild för översättarens relation till sin författare, så som i Roscommons råd till en översättare (s. 87):

Then, seek a *Poet* who *your way* do's bend,
And chuse an *Author* as you chuse a *Friend*.
United by this *Sympathetick Bond*,
You grow *Familiar, Intimate* and *Fond*;
Your *thoughts*, your *Words*, your *Stiles*, your
Souls agree,
No Longer his *Interpreter*, but *He*.

Det franska inflytandet är tydligt i de engelska översättarna. Men trots att översättarna ibland använder franska förlagor och allt som oftast förråder en kännedom om fransk litteraturkritik, undertrycker de omsorgsfullt de mest uppenbara tecknen på franskt inflytande och hävdar sina översättningsprojekts engelska kvaliteter. De franska och engelska översättarna arbetade i mycket olika kontexter, något som tenderar att hamna i skuggan av likheterna i deras översättningsprinciper och översättningsstrategier. I sin studie sätter Hayes in översättningarna och deras kringtexter i deras politiska, militära och litterära sammanhang. Analysen är lyhörd för de engelska översättningarnas ofta mycket politiska undertexter.

De två första kapitlen erbjuder brett upplagda översikter över 1600-talsöversättares funderingar kring sin praxis i Frankrike respektive England. De följs av särskilda studier av två centrala personligheter som gjorde betydande insatser som översättare och vilkas inflytande var märkbart under hela 1700-talet: John Dryden i England och Anne Dacier i Frankrike.

Dryden-kapitlet fokuserar på "Dedication of the Aeneis", det omfattande förordet till en av Drydens sista översättningar av romerska klassiker, *Aeneiden* från 1697. Hayes läsning av Drydens inledande text repar upp tidens, minnets och det andras trådar som är tätt sammanflätade i denna text. Dryden relaterar sin roll som översättare inte endast till källtextens författare, Vergilius, utan också till föregående engelska och franska översättare. I synnerhet kan ansenliga doser av Segrais förord skönjas i Drydens dedikation, trots försäkringar om motsatsen. Enligt Hayes analys skapar Dryden en dialog mellan sin och Segrais inledande texter och utvecklar genom hela dedikationen en implicit men slående parallellitet mellan sitt liv och sin karriär och Vergilius, och han visar därigenom att det förflutna (Vergilius) och det andra (Segrais) både kan och bör erkännas och integreras i samtiden. I kapitlet utvecklar

Hayes argumentet att dedikationen iscensätter Drydens lösning på några ständigt återkommande problem i både engelska och franska paratexter till periodens översättningar, nämligen frågan om identitet (som författare, översättare och individ), och på den strävan att återskapa och ge en röst till forna tiders författare och integrera dem i samtiden.

I nästa kapitel, "Meaning and Modernity. Anne Dacier and the Homer Debate", går Hayes över till Madame Dacier, som vann anseende i den lärda världen som utgivare och översättare av både grekiska och latinska klassiker. Kapitlets fokus ligger på *Querelle d'Homère*, en sista rond i det större *Querelle des anciens et des modernes*. Daciers främsta bidrag till debatten på de gamles sida är hennes Homeros-översättningar – *Iliaden* (1711) och *Odysseen* (1716), båda med sedvanliga långa inledningar och omfattande anmärkningar – och avhandling *Des Causes de la corruption du goùt* (1714). Debatten blossade upp i och med Antoine Houdar de la Mottes versöversättning – om den kan kallas för en översättning – av *Iliaden* 1714 och Daciers snabba kritik i *Des Causes* av vad la Mottes gjort med *Iliaden*. La Mottes *Iliad* är ett tydligt bevis på att alla *belles infidèles* inte kan dras över en kam. Det är nämligen en stor skillnad mellan de översättningar som d'Ablancourt och hans efterföljare gjorde och la Mottes *Iliad*. De förras översättningar är visserligen högst adaptiva och anpassade efter målkulturen, men inte desto mindre skrupulöst gjorda och grundade på kunskap om källspråket. La Motte arbetade utan att kunna grekiska och byggde sin versversion på latinska översättningar och Daciers franska prosaöversättning. Han reducerade *Iliadens* tjugofyra böcker till tolv genom att bättra på skilda aspekter som han fann otillfredsställande i originalet, till exempel skildringar av gudar och hjältar, episodernas längd, tal, stridsscener, och beskrivningen av Akilles sköld. Kort sagt skrev han om Homeros efter tidens smak. Det är inte att undra över att Dacier, som hade arbe-

tat med Homeros under många år, reagerade på la Mottes ytterligheter. Inte heller Dacier bryter helt med samtidens adaptiva översättningspraxis, men hennes teoretiska funderingar om översättningsprinciper skiljer sig från det klassicistiska. Hayes intresserar sig i sin läsning av Daciers, la Mottes och andra debattörers inlägg i polemiken särskilt för förhållandet mellan språk och tanke och mellan betydelse och språkligt uttryck, samt för problem kring hur tillgängligt det förflutna är i samtiden och om och hur en översättning kan uppskattas estetiskt, och hur förlagans form kan eller skall jämkas efter det egna språkets krav.

För kvinnor var översättning en ingång in i den litterära världen, som av hävd varit närmast helt männens domän. Vid 1700-talets inbrott hade kvinnliga litteratörer blivit ett någorlunda accepterat fenomen om ock med vissa restriktioner. Kvinnor som försökte överskrida sedvanans och normernas skrankor var medvetna om att de arbetade på gränsen till det accepterade. Émilie du Châtelet, en av de kvinnliga översättare som studeras i kapitel fem, "Gender, Signature, Authority", noterar exempelvis, att kvinnliga översättare tolereras mer än kvinnliga författare – översättning uppfattades traditionellt som en passiv, underordnad, och därmed faktiskt eller potentiellt kvinnlig, verksamhet. Dock fanns det även inom översättningsfältet en högst påtaglig könsgräns mellan moderna och klassiska språk. "The *dead languages* are ingrossed by men; these are their peculiar privileges, and they are up in arms when we invade their provinces", säger Elizabeth Griffith (som citeras på sidan 141). Kvinnliga classicister, så som Anne Dacier, var fåtaliga, och de hade en benägenhet att dra till sig misogynna kommentarer från sina opponenter när eller om de deltog i debatter. Att översätta samtida litteratur från moderna språk var mindre prestigefyllt, vilket bestyrks av att böckerna ofta, men ingalunda alltid, hade inga eller bara korta inledande texter. I detta kapitel studerar Hayes dedikationer och förord till

översättningar gjorda av ungefär tjugo, lika många engelska som franska, kvinnliga översättare. Dessa texter är ofta tydligt könskodade och öppet karaktäriserade som kvinnliga texter även om översättarens namn undanhålls.

Den klassiska världen är för alltid försvunnen för d'Ablancourt, Dryden, Dacier och andra översättare. För dem är översättning ett sätt att hantera förlusten och inlemma spåren av den i samtiden. I det sjätte kapitlet, "From 'A Light in Antiquity' to Enlightened Antiquity. Modern Classicists", utforskar Hayes hur översättare av grekiska, latinska och hebreiska (eller snarare bibliska: analysens tonvikt ligger på översättningar av Nya testamentet) texter speglar att antikens förflutenhet började uppfattas som ett kulturellt i stället för ett temporalt avstånd, hur antikens Grekland och Rom började ses som främmande i stället för forna världar, och därmed världar som kunde utforskas på ett annat sätt och likställas med samtida främmande världar. De klassiska texterna förlorade mark allteftersom de började uppfattas som främmande i stället för obeskrivligt gamla, och samtidigt ökade andra främmande texter – främst modern europeisk litteratur – i betydelse och anseende. I detta kapitel behandlas Alexander Popes *Iliad* och *Odyssé* och andra engelska klassikeröversättningar. Bland franska översättningar diskuteras Jacques de Tournails Demosthenes-översättningar och Jacques Delilles versöversättning av Vergilius dikt om jordbruk. Även George Campbells översättning av evangelierna tas upp, men lite vilseledande under rubriken "The World of Hebrew". Hayes läsning av paratexterna till dessa översättningar är inriktad på att belysa hur de speglar samtida språkvetenskapliga och epistemologiska spekulationer och en växande förståelse för att främmande språk är ett uttryck för ett större komplex av främmande seder, vanor och tankevärldar. Slutsatsen är väl underbyggd i den föregående analysen (s. 206): "Thus classical translation, while continuing to offer models for literary emulation

and access to the treasure troves of the past, is influenced by and participates in Enlightenment critical consciousness."

I det sjunde och sista kapitlet, "'Adventures in Print'. Modern Classics", står översättningar från moderna språk i centrum. Som i volymens andra kapitel är analysen inriktad på översättningarnas kritiska förord och noter. Att översättningar av moderna texter började föras med samma slags lärda apparat som klassiska texter har kringgärdats av i århundraden är ett tecken på att deras betydelse för lärdom ökade och att de statusmässigt snart stod i nivå med klassikerna, för att så småningom gå om dem. Hayes använder de första 150 åren av engelska översättningar av den första moderna internationella bestsellern, Miguel de Cervantes *Don Quixote*, som exempel för att illustrera hur synen på översättning och författarskap är i förändring (något som studerats i tidigare kapitel också) och hur föreställningen om en modern klassiker konsolideras. I avsnittet av franska översättningar av modern litteratur riktar Hayes in sig på översättningar av briter som Pope, Swift, Shakespeare, Richardson och Young. I Frankrike översattes engelsk litteratur flitigt – anglomanin var *à la mode*. *Anglomanie* eller inte, de engelska texterna anpassades ofta till en fransk *goût*. Översättare kunde emellanåt hävda att incitamentet till deras översättning var att de ville lära sig engelska, eller friska upp sina kunskaper. Desfontaines, till exempel, förklarar i förordet till sin översättning av *Gullivers resor*, att han beslutat sig för att ta sig an texten för att bättra på sin engelska, vidare tillstår han att han kortat texten, mildrat språket och ändrat på slutet. Inte desto mindre hävdar han att hans Swift har sitt engelska tonfall och manér i behåll. Desfontaines är inte ensam, men alla översättare är inte lika öppna med sina ingrepp i texterna.

I avslutningen diskuteras tre översättningshistorier från 1700-talet, abbé Goujets *Bibliothèque française*, Samuel Johnsons essäer i *Idler* och Alexander Tytlers *Essay on the Princi-*

ples of Translation. Därmed sätts de föregående kapitlens analyser av översättares texter i en delvis klarare belysning.

Avslutningsvis, Hayes undersökning av neoklassistisk översättningspraxis och översättningsteori är välskriven och innehåller väl underbyggda resonemang. Hon demonstrerar övertygande hur en skenbart jämn och blank yta av gemensamma karakteristiska döljer en mer nyanserad och långt mer komplex verklighet. Det är lätt hänt att de många skillnaderna i smärre detaljer överskuggas av enigheten i mer övergripande frågor så som de adaptiva översättningarnas förtjänster och uppfattningen att förändringen i översättningsmanéret är en utveckling till det bättre. Denna volym är ett måste för alla som är intresserade i översättningspraxis och översättningsteori när *les belles infidèles* stod på sin höjd; den har även mycket att erbjuda den som är intresserad av periodens litterära kulturklimat i England och Frankrike. Att undersökningen gjorts av en specialist på epoken innebär att hela den samtida lingvistiska, litterära, politiska, filosofiska etc. kontexten beaktas i behandlingen av frågor rörande det förflutna och nuet, författarskap, kvinnliga översättare och författare, språk och identitet som kommer upp i översättarnas paratexter.

Jobanna Akujärvi

Aaron Isaac, *Minnen: ett judiskt äventyr i svenskt 1700-tal* (Stockholm: Hillelförlaget, 2008). 318 s.

Frågan om judars rättigheter i Sverige diskuterades i flera århundraden innan Gustaf III inrättade ett judereglemente 1782. Det var några år efter det att juden Aaron Isaac flyttat till Stockholm och grundat en judisk församling. Han var den första jude som fick bosättningsrätt i Sverige utan att behöva konvertera. *Minnen* är Isaacs självbiografi som ger

ett annorlunda perspektiv på Stockholmslivet i slutet av 1700-talet.

Isaac föddes i närheten av Berlin år 1730. Han var sigillgravör och köpman, främst för galanterivaror (lyxartiklar) och juveler. De första fyrtio åren av sitt liv bodde han i Nordtyskland, men utvandrade till Sverige med hopp om förbättrade utkomster. Han kom till Stockholm i juni 1774. Självbiografin upptas av noggranna redogörelser för hans resor, lyckade och misslyckade affärer, goda gärningar och upplevda oförrätter. Att vara judisk handelsman på 1700-talet var inte någon avundsvärd situation. Affärerna krävde stora insatser, ofta utan garantier. Om man får tro Isaacs berättelse verkar ohederlighet, godtycke och skillnad i behandling beroende på rang och trosbekännelse ha varit kännetecknande för affärer vid den här tiden. En uppseendeväckande historia är till exempel Isaacs affärer med den svenska drottningen och kungagunstlingen Munck. På deras uppdrag, på lånade pengar, reste Isaac till Leipzig för att köpa briljanter för 40 000 riksdaler. Med ädelstenarna i fickan gjorde han den riskabla resan tillbaka till Stockholm. Väl där fick han endast 25 000 riksdaler för juvelerna, eftersom Munck låtit Isaacs svurne fiende värdera stenarna. Ord stod mot ord och han var tvungen att betala av skulden i flera år. Isaac knäcktes emellertid inte av motgången utan kom tillbaka: 1789 fick han till och med utnämningen kunglig hovleverantör.

Isaac framställer sig som en ärlig man som hellre tänkte gott om andra än misstänkte någon i förväg. Han tjänade periodvis lite pengar, men satte en ära i att inte bedra andra och att inte säga nej till någon i nöd. Nyanlända judar till församlingen fick ekonomiskt och juridiskt bistånd genom Isaac och han agerade också som äktenskapsmäklare. Umgänget med de stockholmska judarna var emellertid inte utan schismer, bland annat gällande den judiska begravningsplatsen, vilka fyller en stor del av självbiografins senare del.